

A N M E L D E L S E R

Oskar Negt *Dannelse og demokrati*

Frederiksberg, Frydendal 2019
(199 sider, ISBN-13 9788772162263)

Til kamp mod dannelsens deformation

Mens skovbrænde huserer verdens skove, politiske oprører kalder på retfærdighed, og globaliseringens robusthed sættes på spidsen af en global pandemi, virker behovet for en samfundsrelevant dannelsesstænkning mere aktuelt end nogensinde. Med udgivelsen af *Dannelse og demokrati*, som består af en række tekster fra den tyske filosof og filmmager Oskar Negt, tilbydes læseren en kærkommen ramme til at reflektere over, hvordan samfundets uddannelsesinstitutioner på alle niveauer kan imødekomme dette behov.

Dannelse og demokrati består af syv kapitler fra Negts egen hånd, fulgt op af et grundigt og uddybende efterskrift af de to redaktører og oversættere, Karen Sonne Jakobsen og Birger Steen Nielsen. Størstedelen af bogens kapitler stammer fra *Der politische Mensch. Demokratie als Lebensform* («Det politiske menneske. Demokrati som livsform»), der udkom på tysk i 2010. Interessen i forholdet mellem samfundets politiske tilstand og dets dominerende dannelsesform er dog langt fra ny for Negt, der siden 1997 har haft tilknytning til det danske universitetsmiljø

som æresdoktor på Roskilde Universitet. Mange af de væsentlige begreber, der benyttes i *Demokrati og dannelse* – eksemplarisk læring, proletaroffentlighed, ekspropriationserfaringer – trækker således på Negts tidligere tekster, ofte udarbejdet i samarbejde med filosofen og filmmageren Alexander Kluge. I en dansk sammenhæng er *Sociologisk fantasi og eksemplarisk indlæring* det vel nok mest kendte værk fra Negts bagkatalog, der i 1971 undersøgte »muligheden for at modvirke den teknokratiske deformation af uddannelsen«, som prægede de daværende tyske fagforeningers uddannelses tilbud (Negt, 1981, s. 36). Med afsæt i Frankfurterskolens analyseapparat, som fortsat skinner igennem i Negts analyser, angreb han i *Sociologisk fantasi* de »samfundsmæssige fremmedgørelsesmekanismer«, der gennem funktionelle mål og bureaukrati skjulte centrale spørgsmål om klasseulighed og politisk forandring i arbejdernes uddannelsesprocesser. »Først uddannelsen til en sociologisk tænkemåde«, skrev han, kunne istandsætte »forvandlingen af de førpolitiske eksisterende former for klassebevidsthed til politisk klassebevidste aktioner«. Det er denne forvandling af verden – fra nødvendig og førpolitisk til historisk og politisk i dens udformning – der danner grundlaget for de centrale perspektiver og begreber fremlagt i *Dannelse og demokrati*.

Seks kompetencer til et samfund i krisetilstand

»Intet menneske fødes som et politisk væsen; derfor er politisk dannelse en eksistensbetingelse for ethvert fredsorienteret samfund« (Negt, 2019, s. 13). At spørgsmålet om dannelse til deltagelse i den demokratiske livsform er i centrum for det tekstudvalg, der udgør *Dannelse og demokrati*, fasttømmes fra indledningens første sætning. Ønsker man et fredsorienteret samfund, går det i Negts øjne ikke an at adskille uddannelsesprocesser fra verdens kriser, ulige strukturer og skjulte subjektiveringsnormer, for i stedet blot at fokusere på anvendelige, økonomisk rentable kompetencer i samfundets uddannelsesinstitutioner. Negt vender sig af samme grund skarpt imod de »grasserende tendenser til at opløse et omfattende dannelsesbegreb til fordel for gennemførelse af enkeltstående certificerede kompetencemoduler og opfyldelse af en masse specifikke præstationskrav« (s. 75). Dannelse, skriver han, er i mindre grad en kompetence, der kan bruges, som det er et »arsenal af metoder«, der lader hver enkelt borger »adskille det, der ikke hører sammen, at gennembryde det umiddelbares suggestive skin og vise, hvordan det er formidlet«, og dermed »muliggøre erkendelse af samfundsmæssige sammenhænge ud fra prægnante punkter i de individuelle konflikterfaringer« (s. 107). Sagt med andre ord bliver dannelse i denne forstand en erfaring, lige så meget som det er en erkendelsesproces, kendetegnet ved den konstante vekselvirkning mellem den enkeltes møde med det eksemplariske og anknytningen af denne erfaring til en bestemt og politisk formet helhed (Habermas, 1988; Raffnsøe, 2015). Det er mod et sådant »fornyede dannelsesbegreb« – hvor mennesket lærer at reflektere kritisk over de historisk betingede sammensætninger af verden, der lægger til grund for vedkommendes sansninger – at bogens kapitler på forskellig vis bidrager.

Størstedelen af kapitlerne i *Dannelse og demokrati* kan læses som selvstæn-

dige analyser, der hver især bidrager til at belyse det fornyede dannelsesbegreb nævnt ovenfor. For den garvede læser af Frankfurterskolens tænkere vil særligt kapitlerne om offentlighed (6) og oplysningens selvoplysning (7) fremstå (lidt for) velkendte, mens bogens aktuelle analyser af den europæiske krisetilstand (1) samt forsøget på hertil at identificere seks nøglekompetencer, der kan imødekomme krisen (2 og 3), virker mere nytænkende. Mens de »epokale« ombrydninger, som Europa i Negts øjne står over for, primært omhandler økonomiseringen af samfundets sociale mødesteder – teksterne er skrevet før flygtningekrisen i 2015 samt klimakrisens udbredelse – fremstår behovet for at opbygge nye, kritiske fællesskaber, lige så aktuelt i dag som i 2010. Mange af de grundlæggende tendenser, som ifølge Negt udgør kimen til det europæiske identitetsfællesskabs opløsning og illegitime magtformers udbredelse, er således kun blevet forstærket i det forgangne årti: automatisering af arbejdspladser, digital kapitalisme, afpolitisering og medieflader, der misbruges til udbredelsen af falske nyheder (Srnicek & Williams, 2016; Streeck, 2017; Wilson & Swyngedouw, 2015; Zuboff, 2019). Det er i lyset af disse stadigt mere uklare og vidtrækkende former for magtudøvelser – som ofte fejres i »disruptionens« navn – at Negt fremstiller behovet for »kompetencer, der forbinder [menneskers] individuelle interesser med et blik på samfundet som helhed, mod *fællesvæsnet*« (s. 77).

Negt identificerer seks kompetencer, der med forfriskende normativt vovemod fremlægges som intet mindre end en grundlæggende ny pædagogisk ramme, der vil befri begreber som kompetencer, færdigheder og læring fra den »destruktive tidsøkonomis« jernlænker. Beskrivelserne af disse kompetencer og deres potentialer til at understøtte en ny og kritisk fællesskabsdannelse i samtiden udgør i denne læsers øjne bogens klart mest interessante kapitler. Uden at dykke grundigt ned i de enkelte kompe-

tencers indhold kalder samtidens krise-tilstand i Negts øjne på henholdsvis *identitetskompetence* (at navigere i en brudt og åben identitet), *teknologisk kompetence* (at afkode og forholde sig kritisk til nye teknologier), *retfærdighedskompetence* (at skelne mellem ret og uret), *øko-logisk kompetence* (at have en plejende omgang med menneskene, naturen og tingene), *økonomisk kompetence* (at genkende de historiske og materielle præmisser for samfundets økonomiske love) samt *historisk kompetence* (at kende til samfundsformationens historie, klassestrukturer, og politiske udviklingslove). Med Marx og Kant som de primære samtalepartnere udgør de seks fundamentet for den dannelsesrevolution, der gennem befolkningens »vidende håb« skal erstatte de snævre kompetence- og færdighedsbegreber med en kritisk kapacitet til at forestille sig alternativer – *netop fordi man har opbygget erfaringer med at nedbryde og opbygge sammenhænge i det eksisterende system*. Det kan, unægtelig, virke en smule tilbageskuende, når Negt beskriver, hvordan mennesker først ved at erfare sig selv som »objekter« for verdens undertrykkende strukturer kan begynde at opbygge sig selv som subjekter – idet de lærer at gennemskue, hvordan de »produceres« til bestemte formål gennem politik, teknologier, økonomiske love, historiske begivenheder m.m.¹ Men på trods af følelsen af, at man til tider læser noget, der lige så vel kunne være skrevet i 1969, tilbyder de seks kompetencer alligevel en velkommen invitation til at tænke mere systematisk over forholdet mellem (ud)dannelse og politisk forandring.

Magtens gemmeleg og fællesvæsnernes opbygning

Med fødderne solidt plantet i Frankfurterskolens muld er det måske ikke overraskende, at Negts dialektiske læsning af »forstandens rigdom og sansernes fattigdom« kan fremstå som et levn fra en tid, hvor *Kapitalen* og *Oplysningens dialektik* udgjorde de centrale byggestene i den sociale kritik af livsverdenens for-

skelligartede former for kolonisering. Mange læsere vil utvivlsomt nikke genkendende til kritikken af en »stat, der gør sig til håndlanger for driftsøkonomiske interesser, og som ønsker institutioner, der programmerer mennesker i retning af ydrestyring«, eller angrebet mod de digitale medier, der fundamentalt »modarbejder, at [børn] skaber sig egne erfaringsrum«. Men som blandt andre Bruno Latour (2004) og Eve Sedgwick (2003) har påpeget, rummer en sådan »paranoid« læsning af verdens fremtrædelser i den falske bevidstheds navn – de skjuler noget! – en række problematiske implikationer. At insistere på, at alt er politisk og historisk, kan, som Latour og Sedgwick påpeger, i værste tilfælde føre til, at man med sin kritiske og helhedsnedbrydende hammer leder efter søm, der ikke er der. Når unge mennesker i dag spiller Fortnite på computeren i timevis, er det i denne forstand ikke nødvendigvis udtryk for en fortabelse fra det fællesvæsen, der i ental udgør målet for Negts dannelsesprojekt. Og når bevægelser som Podemos, Occupy og Extinction Rebellion kæmper for retfærdighed, gør de det ikke nødvendigvis ud fra et samlende, arketypisk »socialt topoi« (s. 108), der ligger til grund for deres ofte post-konsensuale kampe. Ligesom Negts velfunderede kompetencebegreber tager afsæt i, at uddannelsesprocesser i højere grad end i dag må »lytte« til verden, kunne man afslutningsvis påpege, at også kritikkens form må udvikle sig. Hvad end man bøjer sig mod dannelsesprocessens nedbrydende eller opbyggende elementer, bør *Dannelse og demokrati* på alle måder bestå som obligatorisk læsning for alle, der de kommende år kæmper for fællesvæsen – også selv om det er i verdener, som den gamle skole måske ikke kender endnu.

Noter

1. Der er eksempelvis tydelige paralleller mellem Negts forsvar for kompetencebegrebet og brasilienske marxist og pædagog Paulo Freire, der i *Frihedens Pædagogik* (1996) formulerede, at den friggørende dan-

nelsesproces var kendetegnet ved at »muliggøre forhold hvori de lærende, i interaktion med hinanden såvel som deres lærere, engageres i oplevelsen af at antage sig selv og hinanden som sociale, historiske, tænkende, kommunikerende, transformative, kreative og drømmende personer, der kan fremmane utopier, der kan føle vrede fordi de er i stand til at elske, og som kan antage sig selv som subjekter fordi de evner at se deres konstitution som »objekter« (Freire, 2001, p. 20).

Litteratur

- Freire, P. (2001). *Pedagogy of Freedom: ethics, democracy, and civic courage*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield Publishers.
- Habermas, J. (1988). Historical Consciousness and Post-Traditional Identity: Remarks on the Federal Republic's Orientation to the West. *Acta Sociologica*, 31(1), 3-13. Retrieved from <https://www.jstor.org/stable/pdf/4200681.pdf?refreqid=excelsior%3A0ee47d53d3d9d28eef7502bf99b8e89>.
- Latour, B. (2004). Why Has Critique Run out of Steam? From Matters of Fact to Matters of Concern. *Critical Inquiry*, 30(2), 225-248. <https://doi.org/10.1086/421123>.
- Negt, O. (1981). *Sociologisk fantasi og eksemplarisk indlæring*. København: Kurasje.
- Negt, O. (2019). *Dannelse og demokrati*. Frederiksberg: Frydenlund.
- Raffnsøe, S. (2015). *What is Critique? The Critical State Of Critique In The Age Of Criticism* (No. 1). MPP Working Paper.
- Sedgwick, E. K. (2003). *Touching Feeling: Affect, Pedagogy, Performativity*. Durham, NC: Duke University Press.
- Srnicek, N., & Williams, A. (2016). *Inventing the future*. London and New York, NY: Verso.
- Streeck, W. (2017). *How Will Capitalism End?* London and New York, NY: Verso.
- Wilson, J., & Swyngedouw, E. (2015). Seeds of Dystopia: Post-Politics and the Return of the Political. In J. Wilson & E. Swyngedouw (Eds.), *The Post-Political and Its Discontents* (pp.

1-22). Edinburgh: Edinburgh University Press. <https://doi.org/10.3366/edinburgh/9780748682973.003.0001>.

Zuboff, S. (2019). *The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power*. New York, NY: Public Affairs.

Lucas Cone
Ph.d.-stipendiat,
DPU – Danmarks institut for Pædagogik og Uddannelse – Uddannelsesvidenskab,

Moore, Jason: Capitalism in the Web of Life

Ecology and the Accumulation of Capital. London, Verso Books, 2015 (305 sider, ISBN: 978-1-78168-902-8)

»Filosofferne har kun *fortolket* verden forskelligt, men hvad det kommer an på, er at *forandre* den« (Marx 1973). Men har marxismen fortolket deres verden – altså kapitalismen! – korrekt? Eller har den historiske materialisme overset noget i sine analyser af kapitalens værdirelationer, bevægelseslove og klassekampene, de har genereret? I *Capitalism in the Web of Life* (2015) argumenterer miljøhistorikeren Jason Moore for, at dette er tilfældet, og at det, analyserne har manglet blik for, er disse processers afhængighed af »billig natur«.

Kapitalismen er ikke et »rent« økonomisk eller socialt system. Det er en historisk måde at »organisere naturen på« (s. 29, 58), en proces, hvori kapitalismen arbejder igennem naturen, og hvori naturen arbejder igennem kapitalismen. For at forstå denne »dobbelte internalitet« (s. 1) må vi, ifølge Moore, bevæge os hinsides et dualistisk, cartesiansk verdenssyn, som har delt verden op i samfund (og kapitalisme) på den ene side og en ekstern natur på den anden side (s. 5). Modernistiske perspektiver, som ifølge Moore har sløret både marxister og økologers forståelse for, hvorledes kapital, (re)produktion, magt og miljø altid har

hængt uløseligt sammen i »bundter« eller associationer imellem mennesker og ikke-mennesker (s. 37).

Moore's »verdensøkologiske« alternativ tager således udgangspunkt i begrebet »oikeios« til at beskrive den relationelle livsskabelsesproces hvor igennem mennesker og naturer dialektisk handler med hinanden, og hvori kapitalismens kraft og kriser opstår (kap. 1). Oikeios-perspektivet tillader, ifølge Moore, en dialektisk teori om kapitalen i »livets spindelvæv«, og hovedpointen i denne teori må forstås som følger: Kapitalismens dynamik kan ikke blot forstås som udfaldet af betalt abstrakt socialt arbejde i produktionsprocessen, men må desuden forstås som resultat af ubetalt abstrakt naturligt arbejde/energi udført af menneskelige og ikke-menneskelige entiteter i reproduktionsprocessen (kap. 2, 9).

Fokus drejes således fra produktionsprocessen til reproduktionsprocessen. Udbygningen af arbejderen betinges og drives frem af appropriation af naturer (s. 29). Der har altid været betalt arbejde i natur, og der har altid været ubetalt natur i arbejde. Her ligger nøglen til at forstå kapitalismens *modi operandi*, og Moore fokuserer her på det, han kalder de »fire billige naturer« – mad, arbejdskraft, energi, og råmaterialer – som siden 1600-tallet har muliggjort forskellige historiske kapitalismer og naturer (ibid.). For udviklingen af denne teoretiske hypotese bliver kapitel 2 hvori Moore genfortolker værdibegrebet bærende (kap. 2). Så, hvad er værdi i livets spindelvæv?

Som bekendt, så defineredes værdi for Marx af arbejdstiden lagt i vareproduktionen, det abstrakte sociale arbejde indlejret i varen – dette var varelovens essens (s. 52). Men, ifølge Moore, så overser denne værdiforståelse altså, hvorledes at værdi altid skabes dialektisk igennem det ubetalte arbejde og energi, der udføres mennesker og ikke-mennesker hinsides – men altså indenfor! – vareproduktionen (s. 54). Approprieringen af dette ubetalte arbejde og energi, samt den kulturelt-vidskabelige eksternalisering af naturen,

som muliggør den (s. 194), udgør med andre ord betingelserne for kapitalens akkumulation. Værdirelationer kan ikke forstås som sociale relationer hinsides andre naturer og teknikker i *oikeios*.

Imens Moore's værdianalyse for ortodokse marxister sandsynligvis udvander værdibegrebet, så tillader den ham ikke desto mindre at genfortolke kapitalens historie som en socio-økologisk dynamik. Her finder Moore både nøglen til at forstå kapitalens ekspansions- og innovationsmønstre (s. 63) – kapitalen har måttet bevæge sig geografisk og teknologisk derhen, hvor (med) billig natur har kunnet approprieres – samt dens endeligt. Kapitalens kriser opstår ikke, i marxismens ånd, som følge af overproduktion og -akkumulation (Marx 1977), og dens grænser er ikke eksterne, naturlige »grænser for vækst« (Meadows et al. 1972) eller »metabolisk rifter« (Foster 1999; Foster et al. 2010). Tværtimod falder profittaten først, når det »økologiske overskud« (kap. 4) *internt* i kapitalens akkumulationsproces falder, hvilket, ifølge Moore, netop nu er tilfældet.

I den »Kapitalocæne« epoke (kap. 7) er kapitalismen ved at løbe tør for billig, standardiseret, kvantificerbar »abstrakt social natur« at appropriere (s. 204). Priserne på mad, energi og råmaterialer stiger, og kapitalen mangler nye økologiske »varefrontlinjer« at finde ubetalt arbejde og energi igennem (s. 227, 269). Moore's fokus er her billig mad, der igennem historiens »agrikulturelle revolutioner« (kap. 10) har været en fundamental betingelse for kapitalistisk akkumulatión, men som neoliberalismens »verdensøkologiske regime« (s. 158, 265) er ikke lykkedes med sine strategier for at videre sikre. Som agro-kulturel revolution er udviklingen af genmodificerede afgrøder slået fejl, og i fremkomsten af herbicidresistente ukrudt ser Moore konturerne af en ny æra, hvori naturen gør modstand imod forsøgene på at appropriere den (s. 274).

Med de globale klimatiske mutationer akkumulerer kapitalismen ikke længere

merværdi men i stedet »negativ værdi«, forstået som grænser for genskabelsen af billig natur i livets spindelvæv (s. 277). Kapitalismen befinder sig i en »epokal krise« (s. 290), den ikke kan appropriere sig ud af – den har nået sin »verdens-økologiske grænse« (s. 291). Hermed åbnes et politisk mulighedsrum for en »socialistisk verdensøkologi« (s. 286). Ifølge Moore vil en sådan økologisk-politisk reorganisering kræve klassekampe over »figurationen af oikeios« samt om (re)produktion og magt heri (s. 287). Men, i forhold til den vigtighed, Moore tildeler disse kampe, er hans behandling af klassebegrebet i en tid med økologiske kriser mangelfuld. Her ligger anmelderens primære anke imod bogens analyser.

Capitalism in the Web of Life indeholder ikke nogen egentlig klasseanalyse, men i løbet af bogen bliver det alligevel klart, at Moore, ikke overraskende, forstår klasseformationer som sammenfiltrede med forskellige naturer – de må forstås som relationelle konfigurationer imellem mennesker og naturer i oikeios (s. 37, 42, 87). Klasserelationer kan ikke reduceres til (sociale) relationer imellem kapitalejere og arbejdstagere, de må endvidereses som konsekvens af det ubetalte arbejde og energi lagt af menneskelige og ikke-menneskelige naturer: »Klasseformationer er et resultat af primitiv akkumulation. Dette resultat afhænger af og er co-produceret igennem appropriering af ubetalt arbejde af »kvinder, naturer og kolonier«¹ (s. 98).

For Moore bliver reproduktionsmidlerne således essentielle for forståelsen af sociale klasser, fordi disse midler *muliggør* den kapitalistiske produktionsproces og udbytningen af arbejderen heri. For at arbejderen kan stå over for arbejdsgiveren i en kamp om produktionsmidlerne, for at klasseformationer kan opstå, så må naturen først organiseres på en given måde. Dette har Moore som udgangspunkt ret i. Det er en vigtig lektie, at klassekampe altid har været medieret af sådanne organiseringer af naturen og

reproduktionsmidlerne. Men når denne række af observationer alligevel ikke nærmer sig en tilfredsstillende begrebsliggørelse af sociale klasser, så skyldes det, at disse organiseringer af naturen og det ubetalte arbejde/energi i dag har *disorganiseret* naturen – og at nogle betaler prisen mere end andre!

Imens Moore påpeger, hvorledes naturer har muliggjort klassiske klasseformationer, så mangler han altså blik for, hvorledes de klimatiske mutationer i dag skaber nye, ændrede klasseformationer. Nøglen er her igen reproduktionsmidlernes plads i analysen. Problemet er her, at reproduktionsmidlerne kun figurerer og defineres *internt* i produktionsprocessen. Reproduktionsmidlerne reduceres til en del af vareproduktionen, hvorfor Moore mister blik for det, der sker med reproduktionsmidlerne på *den anden side* af produktionsprocessen. Moore ser, hvorledes reproduktionsmidlerne muliggjorde produktionsprocessen og kampen om produktionsmidlerne, men han ser ikke, hvorledes produktionsprocessen har skabt en ny klassekamp om reproduktionsmidlerne *hinsides* produktionsprocessen.

Tilløb imod sådanne analyser af nye klasseformationer defineret hinsides produktionssystemet finder vi eksempelvis hos Ulrick Beck og Bruno Latour. Fra *Risikosamfundet* (Beck 1997) og frem analyserede Beck netop de ulige fordelinger af ondt, herunder klimarisici, der fulgte som utilsigtede konsekvenser af det moderne, industrielle samfunds produktion (Beck 1993, s. 200) samt de »risikoklasser«, de formede (Beck 2016, kap. 5). I tråd hermed argumenterer Latour for, at klassekampen i vores »nye klimatiske regime« (Latour 2018) intensiveres og omformes til en kamp om beboeligt territorie og en bredere række materielle eksistensbetingelser, der i dag tillader sociale kollektiver at reproducere mere end blot produktionsmidlerne (Latour 2019).

En forfader til sådanne »geo-sociale« analyser (Schultz 2020a; 2020b) finder vi i Karl Polanyi, for hvem marxismens

økonomisme hæmmede forståelsen for og forsvaret af samfundet (Polanyi 2001, kap. 13). Polanyis genfærd spøger måske nok, når Moore skriver, at ikke-menneskelige naturer i dag gør modstand imod den økonomiske ækvivalens (Moore 2015, s. 205, 273), men Polanyis klassepørgsmål overses: »Given en uforanderlig samfundsstruktur så virker klasse-teorien; men hvad hvis strukturen selv undergår forandring?«² (Polanyi 2001, s. 158). Spørgsmålet er vigtigt af to årsager – den ene deskriptiv-videnskabelig, den anden normativ-politisk.

Først overser klasseteorien, hvorledes klasser kan *ændre form*, fordi klasseinteresser aldrig kan isoleres fra »samfundets interesser, given dets situation som helhed« (ibid., s. 159). Denne situation som helhed kan *blandt andet* forandres af »en ændring i klimaet« eller »et skift i de naturlige betingelser« (ibid.). »En udfordring møder samfundet som helhed« – hvorefter forskellige klasseinteresser tilpasses som svar (ibid.). I forlængelse heraf bliver det at tænke klasseinteresser som *essentielt* økonomiske en »forfejlet doktrin« (ibid., s. 161); selv når økonomiske interesser har været til stede hos klasser, så har de været sekundære til »sikkerhed, formen af et menneskets liv, bredden i hans eksistens, stabiliteten af hans miljø« (ibid.).

Problemet med økonomisk klasseteori og dens snævre definition af interesser er ikke blot, at den leder til en »fordrejet social og politisk historie« (ibid. 162). For det andet, så er problemet, at den *kortslutter muligheden for politik*, fordi den ved at behandle økonomi og klasser transcendentalt, som noget *hinsides* samfundet og dets udfordringer, *ideologiserer og universaliserer* kampen for en række almene, materielle levebetingelser. Pointen er her, på den ene side, at klasser altid må *alliere sig* med andre sociale grupper for at få deres krav igennem. På den anden side er pointen, at vi må beskrive klassers egne interesser bredere end økonomisk for at åbne rum for den diplomatiske for-

handling, som i sidste ende kan forsvare samfundet og naturen.

Polanyis analyser af det 19. århundredes »doble bevægelse« – den selvregulerende markedspolitik og den »protektionistiske« modstand imod den (ibid., kap. 11) – kunne ikke forudse, at den kapitalistiske markedsøkonomi i løbet af *les tres glorieuses* ville medføre en tredje bevægelse, nemlig de globale, klimatiske forandringer, som i dag udfordrer samfund i deres helhed. Sådanne forandringer ændrer klasseformationer samt klasseinteresser og intensiverer blot nødvendigheden for at beskrive disse bredere. Moore indikerer ét enkelt sted en sådan klassekamp hinsides produktions-systemet, når han imod bogens slutning peger på kampen over den billige mad, som er ved at løbe tør (Moore 2017, s. 288). Men som Beck og Latour indikerer, så er mad kun én ud af mange eksistensbetingelser eller reproduktionsmidler, der i en klimaødelagt verden skaber livschancer, klasseformationer og klassekampe.

Anders Blok og Casper Bruun Jensen har derfor ret, når de andetsteds spørger, om der overhovedet findes noget hinsides økonomien i Moores analyser (Blok & Bruun Jensen 2018, s. 1204), og følger vi Beck, Latour og Polanyi, så bliver problemet hermed ikke kun en upræcis, nutidig beskrivelse af nye, bredere geo-sociale klasseformationer, men ligeledes den potentielle politiske kortslutning, som heraf følger. Moore skriver ganske vist, at det er nemmere at fejre klassekampe, end det er at analysere dem (Moore 2015, s. 287). Denne anmelder tvivler på, at der er noget at fejre, hvis ikke vi først analyserer klassekampen på ny.

Nikolaj Schultz

Ph.d-stipendiat, Sociologisk Institut, Københavns Universitet.

Noter

1. Anmelderens oversættelse fra engelsk til dansk.
2. Anmelderens oversættelse fra engelsk til dansk. Dette gælder også de følgende oversættelser af samme værk. Kursiveringer er ligeledes anmelderens.

Litteratur

Beck, Ulrich 1993: *Die Erfindung des Politischen. Zu einer Theorie reflexiver Modernisierung*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Beck, Ulrich 1997: *Risikosamfundet – på vej mod en ny modernitet*. København: Hans Reitzels Forlag.

Beck, Ulrich 2016: *The Metamorphosis of the World*. Cambridge, UK: Polity Press.

Blok, Anders & Casper Bruun Jensen 2018: »The Anthropocene event in social theory: On ways of problematizing nonhuman materiality differently«. *The Sociological Review*, Vol. 67, Nr. 16: 1195-1211.

Foster, John Bellamy 2000: *Marx's Ecology: Materialism and Nature*. New York: Monthly Review Press.

Foster, John Bellamy, Richard York & Brett Clark 2010: *The Ecological Rift*. New York: Monthly Review Press.

Latour, Bruno 2018: *Ned på jorden: Hvordan orienterer vi os politisk?* København: Informations Forlag.

Latour, Bruno 2019: »Troubles dans l'engendrement: Entretien sur la politique à venir«. *Revue du Crieur*, Vol. 14, Nr. 3: 60-73.

Marx, Karl 1973: *Udvalgte Skrifter, bind 2*. København: Tiden Forlag, s. 403.

Marx, Karl 1977: *Capital, Vol. I*. New York: Vintage.

Meadows, Donella, Dennis Meadows, Jorgen Randers & William W. Behrens III 1972: *Limits to Growth*. New York: Universe Books.

Polanyi, Karl 2001: *The Great Transformation. The Political and Economic Origins of Our Time*. Boston, MA: Beacon Press.

Schultz, Nikolaj 2020a: »Geo-Social Classes«. In Krogh, Marianne (ed.) *Connect-edness: An Incomplete Encyclopedia of the Anthropocene*. Copenhagen: Strandberg Publishing. (under udgivelse)

Schultz, Nikolaj 2020b: »New Climate, New Class Struggles«. In Latour, Bruno (ed.) *Critical Zones – The Science and Politics of Landing on Earth*. Cambridge, MA: MIT Press. (under udgivelse)